

INTROSPICERE

I

„Možda zbog neravnog hoda kroz istoriju, zbog stalnih nesreća, zbog istorijske kobi, nikad Bosna nije imala sreću da je moćni susjedi ostave na miru. Od dalekih bogumila, koji predstavljaju pravo, neortodoksno lice Bosne, ove ljude su proklinjali, palili, uništavali pape, carevi, kraljevi, a preživjeli su se uvijek vraćali svome prkosu.“ Mehemed-Meša Selimović: „O Bosni“

II

A mi nismo ničiji, uvijek smo na nekoj međi, uvijek nečiji miraz. Zar je onda čudno što smo siromašni? Stoljećima mi se tražimo i prepoznajemo, uskoro nećemo znati ni tko smo, zaboravljamo već da nešto i hoćemo, drugi nam čine čast da idemo pod njihovom zastavom jer svoje nemamo, mame nas kad smo potrebni a odbacuju kad odslužimo, najtužniji vilajet na svijetu, najnesretniji ljudi na svijetu, gubimo svoje lice a tuđe ne možemo da primimo, otkinuti a ne prihvaćeni, strani svakome i onima čiji smo rod, i onima koji nas u rod ne primaju. Živimo na razmeđi svjetova, na granici naroda, svakome na udaru, uvijek krivi nekome. Na nama se lome talasi istorije, kao na grebenu. Sila nam je dosadila, i od nevolje smo stvorili vrlinu: postali smo pametni iz prkosa.

III

Postoje dva načina da se bude izgubljen: prvi je ne znati gdje si, a drugi je otići tako daleko naprijed, da niko ne zna gdje smo!

„...Ako se ispituje osobne živote onih za koje se, općenito, drži da su imali značajan utjecaj na ljudsku misao, jedna stvar postaje znakovita: oni su, za najveći dio, vrlo čudni, neobični ljudi, jer da su kao svi drugi, ne bi bili izumitelji u najširem smislu tog pojma, nego bi činili stvari na isti način poput ostalih, uključujući i društvenim konvencijama determiniranu kategoriju uspješnih. Napredak ljudske spoznaje gotovo nikad ne dolazi u skladu sa očekivanjima, predvidivo, poput proširenja već dobro poznatog puta. Aristotelova logika, Newtonova fizika, Galileovo eksperimentiranje s prirodom, Rembrandtovo korištenje sjeni, Plankov Quantum, Armstrongov izum frekvencijske modulacije, radikalne su invencije, nastale kao koraci izvan staze istraživanja njihovih suvremenika. Nova znanja gotovo uvijek nastaju izvan utabanih putova, gdje drugi odlaze da pakupe ono što je već pročišćeno i prepoznatljivo...“

Robert Canup (američki publicista)

„Kutija života“ kao spiritus movens

U fluidnoj pređi između jave i sna, na već iskustveno potvrđenim vrijednosnim sustavima vlastitog književnog opusa, satkan je poput mitske predodžbe o realnome svijetu, i posljednji roman Sabahudina Hadžialića „Kutija života“, prvi u najavljenoj trilogiji „Raskršće svjetova“, doimajući se kao pomak u neke nove prostore mašte i još neiskušane stvaralačke postupke, u kojima, uvijek iznova, prepoznajemo pisca trajno uronjena u aktualnu društvenu zbilju. Trag pera, onaj isti iz ne tako davno publikovanih književnih, poetskih i publicističkih radova, sublimiran u britkoj rečenici, u slobodarskoj misli, u plimi životnog iskustva što zapljuskuje svaku riječ istom snagom i u „Kutiji života“, jednako je jasan i prepoznatljiv, premda se čitalac gnjura u sasvim nova prostranstva misli i ideja, jer su putanje, ali i ishodišta stvaralačke invencije i

imaginacije autora bitno drugačiji od svih prethodnih djela. Time njegovo stvaralaštvo dobija novu dimenziju društvene aktualnosti, jer se tematski u cijelosti oblikuje kao reakcija na konkretna zbivanja u bližem okruženju, ali i na globalnoj razini, osiguravajući mu posebno mjesto u suvremenoj bosanskohercegovačkoj književnosti.

Štivo koje imamo pred sobom je svojom strukturom i leksikom neobična mješavina žanrova u kojima Sabahudin Hadžialić smjelo žonglira živahnim i, nadasve, nepretencioznim stilom, eksperimentirajući sa specifičnim otklonom od standardiziranih kanona strukture romana, vješto preplićući putopisnu reportažu sa mitološkim ornamentima i sagama, poeziju sa lekcijama iz historije i civilizacije, objektiviziranu stvarnost sa ontološkim poniranjem u najdublja, najapstraktnija i najzamršenija pitanja univerzalija. Junake koji prožimaju njegovo vlastito biće, pisac situira u vijekovima oblikovanom kolektivno nesvjesnom, ali i sasvim konkretnim historijskim istinama i zbivanjima na razmeđu svjetova, što se u svakom pojedincu projicira na neponovljiv i specifičan način, nikada ne remeteći zajedničku crtu svojevrsnog stereotipa. Hadžialić svojim romanom artikulira jednu asimetričnu dimenziju Balkana, primarno Bosne i Hercegovine, gdje se sublimiraju davinčijevski odrazi dva suprotstavljena ogledala, čija percepcija i refleksija kodova nije eminentno istočna i zapadna, već ove dvije izmiješane, istovremeno, sa sjevernim i južnim magičnim transverzalama, ukrštene u jedinstvu ekstremnih suprotnosti. Sam naslov djela upućuje na neprikrivenu namjeru autora da svojevrsnim autobiografskim svjedočenjem, sa paralelnom pričom o srednjovjekovnom miljeu i avanturama glavnog junaka i tragičnim ishodom, podastre dokaze o evoluiranju mentalne matrice žitelja ovog podneblja pod kontroverznim utjecajima vanjskog svijeta, koja bi, u konačnici, mogla biti argument za devoluciju duhovne supstance. U toj i takvoj nakani, Hadžialić uspijeva potvrditi da je ambivalentni spiritus movens jednog tamnog i, za historiju, nedokučivog vremena, skriven u otpornoj jezgri tradicije i narodnog predanja, uspio preživjeti sve civilizacijske turbulencije, zorno se manifestirajući u duhovnoj paradigmi dualizma, kao neuništive eternalije suvremenog čovjeka. Svi putevi života u potrazi za vlastitim identitetom, za svojim nastavkom, za drugim ja, zapravo su uzlet za slobodom, pravom i pravdom, za ljubavlju i plemenitosti misije svakog pojedinca u ovozemaljskom životu; kao ljudska potreba za uklanjanjem svekolikih granica i vododjelnica, utkana u cijeli opus Hadžialićeve, tako da se, uistinu, može govoriti o arhetipskoj temi koja trajno okupira spisatelja.

Radnja romana „Kutija života“ asocira na knjigu "Sveta krv i sveti gral" koju su 1982. objavila tri BBC reportera, za čije pisanje se rodila ideja pri snimanju BBC-ovog dokumentarnog filma o francuskom svešteniku Berengeru Saunieru. Kružile su, naime, priče da je stekao veliko bogatstvo nakon što je otkrio i dešifrirao četiri stara svitka skrivena u šupljem stubu svoje crkve u gradiću Rennes-le-Chateau. Michael Baigent, Richard Leigh i Henry Lincoln,

angažiran prilikom snimanja filma, po izlasku knjige su u javnom nastupu na BBC izjavili kako su saznali da ti stari zapisi još uvijek postoje i da se u njima otkriva postojanje tajnog udruženja nazvanog Prieure de Sion, čiji zadatak je bila zaštita potomaka Isusovih i stvaranje preduvijeta za njihovo nesmetano preuzimanje vladavine nad čitavim svijetom. Opštu pometnju i oštre reakcije demistificiranjem mita o Svetom gralu, zlatnom putiru koga je Isus koristio tokom Posljednje večere, izazvale su tvrdnje i navodi autora knjige da je udruženje ostalo aktivno tijekom svih ostalih stoljeća, a među njegovim članovima se ističu Isaac Newton, Andre Malraux, Victor Hugo, Claude Debussy, te Charles de Gaulle.

Radon, glavni junak Hadžialićevo romana kreće u potragu za kutijom života, nošen uvjerenjem da će pronaći odgovore na pitanja o sreći i mudrosti i, neupućen u obrede, nevičan protokolu iskonskih čuvara tajni, bezazlen i prostodušan, otvara još jednu u nizu replika Pandorine kutije na kojoj nema reza, niti skrivenih ključaonica. Slična sudbina je zadesila i junaka modernog doba u paralelnoj priči kutije u kutiji, gdje se spominju poznata imena autorovih suvremenika i njihovih potomaka.

Posmatrati svekolike historijske turbulencije na Balkanskom poluotoku 20.tog stoljeća iz ugla angažiranog pisca, analizirati i definirati anticivilizacijske putanje posljednjeg konflikta, ne samo u Bosni i Hercegovini, te, općenito, kroz glavne likove romana problematizirati fenomen balkanizacije regije, unoseći elemente mitologizirane prošlosti i nedosanjane budućnosti, predstavlja izazov za književno-kritičku misao, jer pretpostavlja poznavanje lavirinta historijskih zbivanja, dinamiku migracija, intenzitet i kakvoću religijskih i političkih utjecaja koji su ostavili dubok pečat u vremenu i prostoru. Suočen sa pojavnim manifestacijama apokaliptičkih razmjera, čiji obol je signifikantno nepoznavanje vlastitih korijena, Hadžialić se svojim moćnim racijom odupire bodlerovskom iskušenju nepovjerenja prema vremenu sadašnjem i bijegu u fantazije, legende i sigurnost *daily dreamer-a*, zbog čega se njegov roman razlikuje od mnogih sličnih pokušaja. Iz oskudnih, tek mitovima i legendama pothranjivanih implikacija o porijeklu i genezi nacionalnih i kulturoloških atributa, primarno trajbalnih, autor blagošću učitelja upućuje čitaoca na zaključak da je u ovim smutnim vremenima iznjedrila perfidno artikulirana paradigma neargumentiranih animoziteta, uz kreštavo i kakofonično opetovanje različitosti, projiciranih u specifičan otklon od filozofskog poimanja univerzalnih civilizacijskih vrijednosti, koje nam na stranicama svog romana u romanu, pisac ponovo vraća na uvid. Uz razvijanje i kultiviranje religijskih i folklornih diskursa, kao odrednica etničke identifikacije, imperativ je, po Hadžialiću, aktualizirati modalitete filozofskog i sociološkog koncepta kritike usmenim predanjem formirane svijesti o samosvojnosti, a time i nametnutim obrascima podjela.

Tlo Bosne i Hercegovine, od pamti vjeka poprište migracija naroda i

naviranja osvajača s raznih strana, trajno je determinirano kao sjecište na razmeđu civilizacija i dodira različitih svjetova, stoljećima graničeći između zapadnog i istočnog kulturnog kruga. Teritorij današnje Bosne i Hercegovine dijelom se podudara sa linijom tih sudbinskih razdvajanja - ali često i dodira - jer od doseljenja u ranom srednjem vijeku, istočna granica tada manje prohodnih planinskih područja koja su naseljavala keltska i ilirska, a kasnije većim dijelom južnoslovenska plemena, oscilira oko granica između nekadašnjega Zapadnog i Istočnog Rimskog Carstva (u 4. stoljeću), kasnije podvojenih svjetova čiji sukob civilizacijski traje i danas. Kroz njezino se tkivo isprepleće teritorij Franačkog i Bizantskog Carstva (u 9. st.), a zatim razmeđe katoličke i pravoslavne crkve (sredinom 11. st.), pa kršćanstva i islama (od 15.-19. st.), čiji, nerijetko, divergentni utjecaji su evidentni i danas, na početku 21. stoljeća. Mogli bismo se složiti sa jednom od teza Ive Goldsteina, da „*ima i drugih europskih zemalja gdje se susreću različite kulture, kao Španjolska ili južna Italija*“, ali Bosna i Hercegovina ima sasvim osebujan položaj stoga što se ovdje ne sastaju samo dva, nego se povezuju i isprepleću čak četiri civilizacijska kruga: uz istočni i zapadni, još i sjeverni srednjoeuropski i južni mediteranski.

Jedan od spisateljevih lajt motiva, naime, nije tek puki prijelaz iz jednog u drugi oblik političke vladavine, sa jednim ili više gospodara, pod tuđim ili vlastitim zastavama, već lomovi epoha kada dobrotu, ljubav za bližnje, znanje, vještina i trud nisu presudni za determiniranje uloge i statusa pojedinaca i grupa. Nedostatak istorijske i civilizacijske odgovornosti za ideološke stramputice populizma, karakterističnog za formiranje prvih nacionalnih država, te ranog kapitalizma, postaje *modus vivendi* i *modus operandi zemlje* u regresiji, udaljavajući je neslućenom brzinom od okruženja u već vidljivu duhovnu izolaciju i vraćajući je u srednji vijek opskurne i razmetljive hajdučije. Razumjeti i prihvatiti da nije riječ o državotvornosti inspiriranoj bajkama i lamentacijama nad povjesnom tragedijom jednog populusa, znači poznavati, prije svega, druge sa kojima je, u interakciji, vijekovima Balkan dijelio varijable i konstante minulih vremena. Ta i takva istorija, drumskim zasjedama omeđena i mitovima prožeta, na rubu bezbožnosti i bogobojažljivog idolopoklonstva, trebalo je da bude učiteljica života, umjesto vododjelnica i nova dimenzija bezumlja, kao rezultat spekulativnih i manipulativnih vraćanja - kao prokletstvo iz nekog zaboravljenog vremena; relikv prošliosti metafizički transponovan iz kolektivno nesvjesnog u sablasnu svijest o samoidentifikaciji kroz sadržaje koji se decenijama pokušavaju objektivizirati, duboko urezani u bosanskohercegovačku mentalnu strukturu dvadesetog stoljeća.

Veličina čovjeka i književnika-pjesnika jeste upravo u profinjenosti, lucidnosti i tananosti koji, nerijetko, zamigolje u košmare kompleksne senzibiliziranosti životom, otkrivajući nepoznata područja emotivne i intelektualne skale kojom definiraju sami sebe, prije svega, a potom i svijet što ih okružuje. Ambiciozan i zahtjevan projekat pisanja trilogije sa pričama koje

nisu fikcija, već veoma stvarnost, prošla, sadašnja i buduća, potpuno je novi momenat u piščevom prepoznavanju vlastitih inspiracija i aspiracija, kamo seže njegovo duhovno bilo, rastače se, obrušava niz bedeme jastva, ponire i izvire u bučnom vrelu neke nove rijeke što hita ka utoku, ka Hadžialićevoj neiscrpoj energiji. Život, s lakoćom prihvaćen u najsirovijem obliku, spontanim misaonim procesima ponovo se vraća na početak priče. I, pisac se ponovo zapitao o suštini bivstvovanja, a pitanje je buđenje, premda i sam zna da su putevi do odgovora ezoterično bauljanje u mraku eshatologije: oni su ispod kože, u krvi koja pulsira kroz vene, u dahu i damarima, alhemijom komutarnih identiteta pretvorenih u vezove na sidrištu razbijenih iluzija.

Vraćajući se u šarmanтни svijet svog djetinjstva i prvih sjećanja na prijateljstva i ljubavi, roditeljski dom, susjedstvo, Hadžialić nam otvara širok prospekt besprijekorne raspoređenosti emotivnog i refleksivnog, harmoničan ritam rečenice, sa porukom koja svjedoči da nesporezumi, najčešće sa krvavim epilogom, izvire iz nedostatka komunikacije čovjeka sa čovjekom, opsesije vlastitim egom koji interpersonalna, pa i politička praksa još iz iz davnina, podstiče svim sredstvima, jer je izvor moći pojedinica i grupa. I mnogo više od toga! Zasigurno, jedan od najmoćnijih generatora crnog svjetla ispod koga se reflektiraju zaslijepljenosti, projicirajući iskrivljenu sliku svijeta i našeg mjesta i uloge u njemu. Riječju, svega što ugrožava taj narcisoidni dio pregolemog jastva ambicioznih da svoj život grade na potenciranju različitosti, tražeći uvijek publiku na vašarištima taštine, hipodromima privilegija, brzacima nedosanjanih snova djece što su diktirala tempo okruženju, vješto i lukavo migoljeći, sa smiješkom, i izvlačeći se ustranu skrušeno, za prstohvat izmičući kazni, kad lopta slomi staklo prozora, ili riječ neutješno probode nečije srce. Zvezdani časovi čovječanstva nisu počeli od časa našeg ulaska u svijet kakav poznajemo, a niti se s njim završavaju, samo se pojavljuju znaci u djelima poput ovoga ispred nas, da postoji kontinuitet potrage za Istinom koji hrabri, nadahnjuje i oslobađa. Roman „Kutija života“ prati ovu nit latentnog paradoksa od prastarih vremena, kompilirajući tradiciju i iskustvo, te analizirajući uzroke i posljedice kroz duhovni, moralni i intelektualni kredo spisateljve erudicije, vidljive u tematskoj raznovrsnosti, jezičkoj slobodi i mekoći, izražajnim sredstvima iz kojih pršti poruka orbi et urbi o neprihvatljivosti ropske limitiranosti, dekadentne podijeljenosti i hipokrizije svijeta što je u profitu zakopao svoj duhovni i moralni identitet i vjeru, obilato se koristeći krilaticom „divide et impera“, više nego učinkovito na balkanskim vjetrometinama.

Hadžialićeve stilske formalna sredstva ne odstupaju od njegove žanrovske svestranosti, pa satirik u mah postaje nježni pjesnik lire, ili tradicionalni narator priča što plijene pažnju slušalaca i čitalaca, mameći ih i uvlačeći duboko u koloplet neiskazanih povjesnih i suvremenih istina, čiji memljivi talozi u nama postaju pretežak teret, sve dok riječ ne probije opnu mistifikacije koja je, ništa

drugo, do sustavno korištenje filtra ili pomno brušene prizme za interpretiranje stvarnosti, na način koji odgovara određenoj logici, snažno pritom inokulirajući odabrani identitet. Takva prizma postaje obrazac tumačenja i komunikacije, te pomaže u stvaranju ideološke tradicije koja obrće povijesne zbiljnosti na željeni način. Samozavaravanje ove vrste zahtijeva određeni stupanj neznanja i naivnosti koji su hvaljeni kao vrline, a i važan su obrambeni mehanizam protiv zla koje ulazi u ljude putem kritičkog uma. Neoromantične, pretežno vjerske mistifikacije, usmjerene su na mase, ali u pravilu su proizvedene i kodificirane od pojedinaca koji su, u određenom smislu, odvojeni od publike. Hadžialićeva gama poetskih i proznih radova, jedno je od najmoćnijih oružja u suprotstavljanju ovom pomodnom trendu ideološko-religijskog fiksiranja logike konzistentnih termina i koncepcija. Pisac u romanu, što je dosta neuobičajena praksa, piše goleme fusnote sa precizno definiranim obrazloženjima pojmova, ne ostavljajući ni za čas dilemu u autentičnost upotrebe tradicionalnih naziva, posebice toponima, u pravilu vezanih za događaje i žitelje Bosne i Hercegovine.

"Biti pisac, a to vidim kao uzvišenu i nedostižnu metaforu, u svim vremenima značilo je i znači da si sa listom prazne hartije ostavljen na milost i nemilost pred svekolikim ništavilom." Napušten pred tolikim opsenama i nebrojenim lažima koje prete da svakoga ko hvata pero u ruke gurnu u ponor. Doduše, Danilo Kiš, u tom listu prazne hartije, je video otisak palimpsesta, celu književnost. Pisac kao onaj robijaš Šalamova neprestano kroti zmije. Možda je jedina olakšavajuća okolnost što s njim, kako to reče Margaret Diras, svi pišu, i čitaoci i junaci i naratori, bez obzira da li to rade, kako je to popularno danas reći, „mastilom ili krvlju“. A mastilo je piščev znoj, gorke suze." R. Bratić, jedan od dobitnika Andrićeve nagrade za književnost, komentirao je ovako nedavno usvojenu odluku Akademije „Ivo Andrić“ iz Beograda, o dodjeli ovog visokog priznanja Sabahudinu Hadžialiću¹.

Zlata Žunić

Publiscistkinja

Arabist i Turkolog

Tuzla

---

¹ Dana 12.4.2011. g. je predsjednik i osnivač Akademije "Ivo Andrić", književnik Radimir Smiljanić, u svome domu u Beogradu, razgovarao sa književnikom Sabahudinom Hadžialićem, obavjestivši ga da mu je jednoglasnom odlukom Žirija dodjeljeno priznanje Akademije "Ivo Andrić" za 2011. g. Nagradu će književnik Sabahudin Hadžialić primiti na dan dodjele Nobelove nagrade Ivi Andriću, 26.10.2011. g.